

Научна критика и полемика Discussion and Polemics

Миграцијске теме и истраживачка мобилност. О темату „Истраживање миграција“

Миграцијске теме, проблеми и дилеме присутни су свакодневно и свуда. Логично, јер се живи у свету миграција – ритмичности, турбулентности и парадокса. Данас проблематизовати миграције значи проучавати нестабилне стварности и друштвене тензије. Све је то разлог да се заталасају истраживачки пориви, збију научни редови у академској циркулацији и уздрмају дискурзивна поља. Године 2014. у оквиру прве и друге свеске *Гласника* објављено је осам радова о миграцијама. У право време започет је темат „Истраживање миграција“ као трећа свеска *Гласника Етнографског института* од 2015. године. До сада (закључно са 2018. годином) објављено је педесет три научних радова еминентних ауторки и аутора из земље и иностранства и већи број прилога (критика, хроника, приказа и ауторизованих дискусија). Тим који је радио на реализацији сачињавали су до сада: уреднице темата – Јадранка Ђорђевић Црнобрња, Марта Стојић Митровић, Мирослава Лукић Крстановић и Петко Христов, уредник *Гласника* Срђан Радовић и главна и одговорна уредница *Гласника* Драгана Радојичић.

Овом издавачком програму претходило је низ иницијатива и активности које су окупиле стручњаке за миграцијске студије (из области антропологије, социологије, демографије, географије, политикологије и др.). Све се одвијало у правцу консолидовања истраживања, представљања разноврсних теоријско – методолошких приступа, устаљивања интра- и интердисциплинарних сарадњи, репрезентовања и утилитарности научних резултата као значајних смерница за домаће и интернационалне увиде. Очито да до сада појединачни ангажмани научница и научника у разним стратешким и академским телима нису оставили довољно гласности, па тиме ни видљиве меродавности са недовољно упита –шта се дешава са проучавањем миграција у научној заједници. А резултати су се низали –конференције, публикације, дискусије и предавања. Један од корака био је окупљање људи који се баве проучавањем миграција. Током 2013. године у Етнографском институту САНУ одржавали су се радни састанци, разговори, представљала истраживачка искуства, путем друштвених мрежа преносиле информације, размишљало о будућим сарадњама и, што је најважније, успостављала динамична комуникација, неопходна да се истраживачице и истраживачи не осећају усамљенима у свом раду и да се међусобно повезују.¹

¹ Тим састанцима углавном су присуствовале: Марта Стојић Митровић, Биљана Сикимић, Јадранка Ђорђевић Црнобрња, Сања Златановић, Младена Прелић, Мирјана Павловић, Мирјана Бобић, Ивана Вучина Симовић, Ана Јовановић, Драгана Антонијевић, Биљана Ђорђевић и др.

Следећи корак било је одржавање округлог стола у организацији Етнографског института САНУ „Научно истраживање миграција у Србији – проблеми и иницијативе“, 2014. године. У Српској академији наука и уметности одржан је научни скуп, који је окупио тридесет учесника и већи број заинтересованих стручњака, академика, студената и активиста невладиних организација (иако позваних представника из државне администрације није било). Овај скуп је показао изузетну мобилисаност и интересовања за проучавање миграција у оквиру хуманистичких и друштвених дисциплина, превазилажење граница дисциплина, указивање на проблеме и препреке у истраживањима, а све у виду институционализације и олакшавања укључивања у европске програме (Мороквашић, 2016, 589). С друге стране, на скупу је наглашено да сарадња и континуирани рад не подразумевају само добру вољу и стручност, већ зависе од низа фактора који диктирају и постављају своје услове и спровођење – државне политике, административне логистике, финансије и др. (Лукић Крстановић, 2015, 509). Уместо да резултати скупа буду презентовани у виду зборника радова, дошло се на идеју да се покрене темат као трећа свеска *Гласника Етнографског института*. Констатујем да је покретање темата о миграцијама заиста подухват (зборници и монографије обично заокружују тематски простор и време) континуираног праћења феномена миграција, посматраног и посматрајућег складиштења научног рада као важног документа разумевања појава у одређеним временима². Увек присутна кључна питања – ко, где, како и зашто дају универзални тон расветљавању феномена миграција, али указују и на разлике у приступима и изборима аспеката, не представљајући константу (Ђорђевић Црнобрња 2014, 11).

Изузимајући постојећа одређења према дисциплинама, досадашњи радови у *Гласнику* могу се разврстати на: теоријске теме, актуелне процесе транснационалних миграција, студије граница, миграцијске и етничке топосе, популациони размештаји и демографска кретања, друштвено историјски контекст миграција. Већина радова обухвата простор Србије, Балкана, потом емиграциона и имиграциона кретања, која више отварају питања „путева“ а не „корена“, процеса детериторијализација и ретериторијализација (Крастева, 2015, 533).

Теоријска преумеравања – Онтолошко и епистемолошко преоријентисање, то јест динамика промена парадигми, може се сагледати у појединим радовима темата. Дисконтинуитет миграцијских токова, краткорочна геостратешка политичка прегруписивања, утичу на популационе трендове и људске мобилности. Зато је дискутабилно колико су још одржива постојећа разврставања и парадигме препознате у теоријским правцима и конструкцијама (спољне и унутрашње, легалне и илегалне, доброволне и принудне итд.). Више него икад неопходне су анализе и теоријске рефлексије миграцијских проблематика – радови у *Гласнику* то потврђују. Критички се преиспитује дугоприсутна парадигма *методолошки национализам* (Ковачевић Биелицки, 2016), по којој нација/држава/друштво представљају политичку и друштвену форму модерног друштва, указујући на партикуларистичке националне ограде. Студије граничних

² Прилог овоме чине радови који се баве историјском анализом и прегледом миграцијских студија посредством друштвене и политичке контекстуализације науке, научних установа и дисциплина (Лукић Крстановић, 2014).

режима у потпуности мењају теоријску слику, јер се у епицентру анализа сада налазе дискриминационе политике, легитимитет и нелегитимитет граница (Ђорђевић, 2017). Пажња је усмерена и на културолошке политике земаља Европске уније, с посебним акцентом на преиспитивању политика мултикултурализма и миграцијских криза (Прњат 2017). Данас су истраживачки компатибилне миграцијске студије и студије грађанства, јер оне отварају и контекстуализују однос дискриминација и суверенитета грађанства, права грађанства, заштите слобода и разне дистинкције на нивоу институција моћи (Васиљевић, 2017). Анализа друштвених конфликта и политички сукоби изазвани миграцијским кретањима успостављају јавне говоре и јавне политике, обликујући посебне перцепције (Мандић Келијашевић, 2017). Динамичне и инцидентне миграцијске свакодневице, скучене у научноистраживачке просторе, померају се сада ка иновативним промишљањима и истраживачким политикама, које итекако мобилишу научнице и научнике (студије грађанства, студије граница, студије политике центара моћи, локална, регионална и глобална међузависност, студије хуманитаризма). За ове радове вредно је што преиспитују и прате значајне теоријске трендове (Хана Арент, Рон Хаснер, Џејсон Витенберг, Вертовиц Стивен, Глик-Шилер Нина и др.).

Истраживачки преломи у дискурсу „аутономије миграција“ – Миграцијска актуелизација се читава, пре свега, у истраживању избеглиштва (Петровић, 2014), илегалације мигранта (Стојић Митровић, Мех, 2015), интроспекције „фигура“ и мотива избегличког живота (Захаријевић, 2017), родно специфичних искустава жена избеглица (Ивник 2017), секуративних искустава и репресивних мера према мигрантима (Мех, 2017). Овде се ради о непосредној истраживачкој „интервенцији“ у напетим зонама стварности. Дискурзивност миграција учитава се посредством другачијих виђења и терминолошких маркирања, проистеклих из званичних реторика и свакодневних комуникација са новим поларизацијама и етикетама: грађани, неграђани, странци, непријатељи, избеглице, илегални мигранти, регуларно и илегално, хуманитарне кризе и др. Истраживачким зумирањем фрагментирају се посебне ситуације и каскаде свакодневица, које се научно обрађују и интерпретирају. Дискурс секуритарног страха и здравствени проблеми миграната као „претње *другог*“ страног, виђени кроз призму политичке инструментализације, најочитије се сагледава етнографским фокусирањем на наративе и антрополошко контекстуално разлагање проблема (Мех 2017, Стојић Митровић 2017). Радови који се баве мигрантима, избеглицама и транснационалним миграцијама заснивају се на врло сложеним и захтевним истраживањима, која истраживачице и истраживаче директно „бацају“ у епицентар „живљивог живота“. Отуда се може рећи да ови радови јесу методолошка асиметрија проистекла из актуелних и нестабилних ситуација, која ствара проток идеја и приступа у научним дискурсима, несразмеран досадашњим стабилним стандардима. Истраживачки потенцијал тако даје резултате у виду текућих аналитичких ресурса, важних за садашње и будуће праћење људских мобилности.

Истраживачка кооперативност – Аутономије миграција отвориле су посебна умрежавања и комуникативне везе међу истраживачима. Миграцијски проблеми повезују научнике, а они путем својих истраживања међусобно контактирају. Није више ствар објављивања *домаћих* или *страних* научних радова у Гласнику, већ се ради о могућности њихове компаративности и интеракције (Riso, Mazzilli 2104,

Stojić Mitrović 2014). Регионално повезивање, па и заједничка истраживања, постају важан аспект резултата. Посебно наглашавам текст Стојић Митровић и Мех, те прилоге о сусретима и активностима, као што је осврт о боравку студената са љубљанског универзитета у Београду у координацији професорки Сарах Луначек, Уршуле Липовец Чеброн и Марте Стојић Митровић (Уршула Липовец Чеброн, 2015).

Истраживања у транзицији – Транзициони процеси у Републици Србији дају посебан угао сагледавања миграција, те је и истраживачка мобилност изражена у том правцу. Разматрају се релевантна питања популационог размештаја, односа природног прираштаја и миграционих салда, процеса исељавања, мотива одлазака, емиграционих кретања међународних размера, дестабилности радне снаге и миграција, старења становништва, одлазака образованог кадра у иностранство и др. (Спасовски и Шантић, 2016, Бобић и Весковић и Анђелковић, 2016, Кокотовић Каназир et al, 2016). Дијахронијски етапни процеси дају користан увид у историјске одлике неких простора, као што је, на пример, Војводина и њена мултиетничка мапа (Бјељац et al, 2016), или одлике миграција село – град (Ивановић Баришић 2015; Мартинова 2016). Свако, користећи своју методолошку апаратуру (географску, демографску, етнолошку и социолошку) бележи текућа стања, која указују на транзициона померања и утврђивања на траси кретања. Захуктали емиграцијски процеси и тенденције ремиграције истраживачки нису међусобно сразмерне, с обзиром на то да су све очи упрте у одлазак у иностранство и његове последице. Стога теренски рад са повратницима из САД и Канаде скреће пажњу на другу врсту проблема реадаптације, који итекако улазе у домен државне политике (Благојевић 2015). Поред демографских статистика и квантитативних анализа, текстови доносе анализу података добијених на основу интервјуа и разговора, који се примењују као методолошки поступци дубинских сагледавања искуствених ситуација – мотиви, ставови, могућности и препреке потенцијалних миграната, повратника и др. Вредан допринос профилисања темата представљају и истраживања конкретних проблема као што су „осцилирајућа кретања“ гастарбајтера и бивше југословенске и српске културне организације (Антонијевић и Милосављевић, 2016, Рашић 2017), лингвистички проблеми (Вучина Симовић и Јовановић, 2016) и (не)видљивост верских мањина у дијаспори (Ђурић Миловановић 2017). Евидентно је да је присутна мања заступљеност истраживања и радова на тему спољних миграција и дијаспоре, који још увек остају на појединачним напорима и снажањима у реализацији (посебно финансирања). Надам се да ће се истраживачки потенцијал у перспективи увећати и омогућити већи увид и праћење дијаспорских проблема, који, притом, траже јаке институционалне ресурсе.

Мултилокална истраживања – Етницитет и миграције јесу препознатљиве етнолошке теме. За разлику од ранијих етничких студија, које су сматране per se монолокалним етнолошким стандардадом, сада се, да би се утврдили етнички стабилизатори и размештаји у културолошком дискурсу, етничка питања проблематизују на нивоу методолошке вишеслојности, посебно када се ради о међуетничким односима, балканским прожимањима и процесима. Стога су присутне теме и истраживања попут миграција из Горе (Јадранка Ђорђевић Црнобрња 2014, 2017), коетничка истраживања у југоисточном Косову (Златановић 2015), исељавање из Србије у Турску, (Павловић 2015), Каракачани у Бугарској (Димитров 2017), повратне миграције војвођанских Словака

(Златановић и Марушиак, 2017), традиционални балкански гурбет/печалбарство (Христов 2015). Они успостављају синхронијску и дијахронијску димензију миграцијских процеса на балканским просторима. Етничка прожимања услед миграција историјски и културно се контекстуализују, при чему се избегава самодовољност етничке постојаности и самобитности. Истражвачки топови проширују дијапазон актуелних појава, указујући на научни активизам откривања *проблема у покрету* – кретање бугарске дијаспоре у Украјни данас (Христов 2014 / 1), трансформације светилишта Велике Госпе у Летнци – Косово (Сикимић, 2014 /1). Ова група садашњих етнолошких текстова (надам се и будућих) излази из клишеа националне/етничке доказивости, раширене јавне и академске реторике *националне ствари*, суочавајући се са сложеним процесима, политикама идентитета и флуидним перцепцијама припадности, што умногоме не дозвољава национално једноумље.

Интер-, мулти-, трансдисциплинарност – Коришћењем ових већ уобичајених парадигми стално се тежи повезивању и умрежавању дисциплина, ради боље кореспонденције. Но такве тежње углавном остају у ефемерним активностима попут научних скупова и зборника радова. Већ уобичајена саморефлексија *сваком-своје-истраживање* не може више да опстане на хиперпродуктивном научном тржишту и пројекатским конкуренцијама. Више него икад обистињује се Маркусова *Multi – Sited Ethnography*, која се ослобађа истраживачке *анксиозности* од прожимања, ради постојеће сигурности у монолокално истраживачко поље. Методолошка јукстапозиција дозвољава да се свим истраживачким средствима (интервјуи, архива, медији, наративи, посматрања, статистике и др.) укључе у праћења врло сложених миграцијских процеса у Србији и из Србије, и на Балкану. Притом је данас неопходно имати у виду глобализујуће миграцијске проблеме и научне трендове да би се разумеле и специфичне појаве. Дакле, научноистраживачки феномени миграција могу се схватити као простори сучељавања дискурса и контекста захваљујући промету дисциплина. Сматрам да се та научноистраживачка проходност, било да се звала интер-, мулти- или трансдисциплинарност читава у консолидацији, кооперативности и конфронтацији. Све три матрице ослањају се на сарадњу и критику, које се не клоне ремећења поредака у/међу дисциплинама зарад утабаних добросуседских односа. За то време самоиницијативе и међуиндивидуална сарадња имају пуног маха и доносе резултате, што није увек синхронизовано са институционалним задацима и административним подршкама. Као пример наводим пројекат Етнографског института САНУ *Мултиетничитет, мултикултуралност, миграције* (руководилац Младена Прелић) у оквиру којег су се последњих година одвијала истраживања, а чији су резултати објављени у овом темату. Државно осигуран пројекат и недостатак финансија за истраживања показали су да су се научници сналазили у оквиру врло комплексних истраживања и дали свој максимални аналитички потенцијал у оквиру овог темата. Наравно такву *судбину* су имали и остали научници у оквиру својих пројеката и аутори наведених текстова.

Темат *Истраживање миграција* у Гласнику Етнографског института САНУ показује да су истраживања и анализе миграција неопходна и због разноврсности тема, и због континуитета праћења, имајући у виду прошле,

садашње и будуће свакодневице и догађаје. Иако још нема довољно истраживачица и истраживача у односу на кумулативност миграцијских процеса и проблема, ипак сваки помак и допринос оставља довољно трага да се феномен миграција научно стационира. То подразумева да се истраживања перманентно суочавају са једном од најдоминантнијих тема, *великом причом* планетарних размера кретања људи и специфичним околностима њихових животних прелома.

*Литература*³

- Ђорђевић Crnobrnja, Jadranka. 2014, "Ko, gde, kao i zašto – aspekti savremenih migracija u inostranoj i domaćoj etnološkoj/antropološkoj literaturi." *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LXII (2): 11–14.
- Krasteva Anna. 2015. "Mobile Balkans: Temporality, Types, Trends." *Glasnik Etnografskog instituta*, LXIII (3): 515–536.
- Lukić Krstanović, Miroslava. 2014 „Retrospektiva i preispitivanje istraživačkih politika ka etnologiji/antropologiji migracija i interdisciplinarnom umrežavanju.“ U *Naučno istraživanje migracija u Srbiji, problemi i inicijative*, knjiga apstrakata, 36–43. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Marcus George E. 1995. "Ethnography in/on the world system: the emergence of multi-sited ethnography." *Annual Review of Anthropology* 24: 95–117.
- Morokvašić, Mirjana. 2016. "Kontekstualizacija problema migracija, autorizovana diskusija sa naučnog skupa o istraživanjima migracija u Srbiji." *Glasnik Etnografskog instituta*, LXIV (3): 585–590.

Мирослава Лукић Крстановић

³ У овом тексту наведени су аутори текстова који су изашли у Тематима Института, па се овом приликом неће посебно наводити. Издвојила сам само неколико референци као цитата.